

Тютюгін Володимир Ілліч,
*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права № 1,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Пономаренко Юрій Анатолійович,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права № 1,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Суходубова Ірина Володимирівна,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії та філософії права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

ВЧЕННЯ ПРО СТАБІЛЬНІСТЬ ТА ДИНАМІЗМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ПРАЦЯХ ПРОФЕСОРА В. Я. ТАЦІЯ

Засадниче положення про визнання та дію в Україні принципу верховенства права (ч. 1 ст. 8 Конституції України) з політичної декларації на юридичну максиму перетворюється тоді, коли воно наповнюється реальним змістом. Для його віднайдення Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія) на 106-му пленарному засіданні (м. Венеція, 11–12 березня 2016 р.) ухвалила програмний рамковий документ під назвою Rule of Law Checklist. В українському перекладі він відомий як «Мірило правовладдя», і термін «правовладдя» тут використовується як запропонований С. П. Головатим синонім до терміна «верховенство права» і більш точний, на його думку, переклад англійського «Rule of Law». Цим документом визначено, що попри розбіжності

в поглядах, існує консенсус щодо стрижневих елементів поняття верховенства права (або ж правовладдя). «Такими стрижневими елементами є: 1) законність – включно з прозорою, підзвітною та демократичною процедурою запровадження приписів права; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавільності; 4) доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах – включно із судовим контролем щодо адміністративних актів; 5) поважання людських прав; і 6) недискримінація та рівність перед законом»¹. Отже, лише там і тоді, де й коли у правовій системі країни забезпечується принцип юридичної визначеності, можливе забезпечення і верховенства права. І, навпаки, юридична невизначеність тягне за собою й порушення вимог ч. 1 ст. 8 Конституції України.

Своєю чергою юридична визначеність як складова принципу верховенства права визначається Венеційською комісією через установлення таких восьми вимог до правової системи країни: 1) доступність законодавства; 2) доступність судових рішень; 3) передбачуваність актів права; 4) сталість і послідовність актів права; 5) поважання принципу легітимних очікувань; 6) унеможливлення зворотної дії законодавства і, особливо, кримінального; 7) забезпечення дотримання принципів *nullum crimen sine lege* та *nullum poena sine lege*; 8) забезпечення дотримання вимоги *res judicata*, що охоплює собою поважання принципу *ne bis in idem* та остаточність судових рішень апеляційних інстанцій².

Конституційний Суд України, ураховуючи сучасні доктринальні розробки з верховенства права та міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини, формулює у своїх правових позиціях принцип правової визначеності, зазначаючи зокрема, що «особи розраховують на стабільність та усталеність юридичного регулювання, тому часті та непередбачувані зміни законодавства перешкоджають ефективній реалізації ними прав і свобод, а також підривають довіру до органів державної влади, їх посадових і службових осіб», при цьому «очікування осіб не можуть впливати на внесення змін до законів та інших нормативно-правових актів». Це передбачає внесення законодавчих змін із визначенням певного перехідного періоду (розумного часового проміжку між офіційним оприлюдненням закону і набранням ним чинності), що надасть особам час для адаптації до нових обставин. Тривалість перехідного періоду при зміні правового регулювання суспільних відносин має визначати законодавець у кожній конкретній ситуації з урахуванням таких критеріїв: мети закону в межах правової системи і характеру суспільних відносин,

¹ Мірило правовладдя = Rule of Law Checklist : коментар, глосарій / Європ. коміс. «За демократію через право» (Венец. коміс.) ; пер. з англ. С. Головатого. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 10 (163 с.)

² Там само. С. 22–24.

що ним регулюються; кола осіб, до яких застосовуватиметься закон, і їх здатності підготуватися до набрання ним (його новими положеннями) чинності; інших важливих обставин, зокрема тих, що визначають час, необхідний для набрання чинності таким законом¹.

Таким чином, передбачуваність актів права, відповідність їх легітимним очікуванням суб'єктів, чи його правового статусу вони торкаються, сталість і послідовність таких актів забезпечують реалізацію принципу правової визначеності а відтак – і реальне втілення в країні принципу верховенства права.

Разом з тим, принцип правової визначеності не вимагає застигlosti, законсервованості законодавства, не унеможливує його розвиток і удосконалення відповідно до змінюваних потреб суспільного життя. Особливо це стосується суспільств перехідного типу; країн, що знаходяться в стані глибокого реформування у різних соціальних сферах; етапів значних соціальних перетворень в економічній, політичній, соціальній та інших сферах. Повною мірою сказане стосується й суспільного життя України, яке розвивається за двома контраверсійними тенденціями. З одного боку, у ньому проявляються тенденції до динамізму, що знаходить своє вираження у постійному пошуку нових форм і методів його улаштування, інноваційності економіки, істотних перетвореннях у соціальній, інформаційній, культурній, освітній та інших сферах, у появі нових технологій, бурхливому розвитку науки тощо. Однак розвиток суспільного життя не виключає і прагнення до збереження певної усталеності, стабільності, наступності, підтримання кращих надбань попередніх часів. Саме тому, з іншого боку, суспільство прагне до стабільності, що проявляється у соціальному запиті на певну незмінність засадничих принципів і норм, прогнозованість їх змісту принаймні на найближче майбутнє тощо. Саме ці тенденції забезпечують інколи достатньо сталий і поступовий, а інколи досить бурхливий і динамічний розвиток суспільства. З огляду на сказане, «обґрунтованим і слухним є розуміння стабільності та динамізму законодавства як його відносно самостійних, але нерозривно взаємопов'язаних між собою властивостей»².

¹ Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76 VIII, від 22.05.2018 №5 р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (дата звернення: 25.04.2019).

² Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення / наук. ред. О. В. Петришин ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. С. 46 (228 с.)

Обидві ці тенденції у їх діалектичній взаємодії та протидієві повною мірою проявляються й у розвитку українського законодавства, у тому числі й кримінального. З одного боку, воно прагнуло й прагне до певної стабільності, з іншого, – існує невідкладна потреба у його динамічності, мінливості, пристосуванні до змінюваних потреб суспільного життя і нових викликів з боку злочинного середовища. При цьому стабільність і динамізм кримінального законодавства і надалі залишаються взаємопов'язаними і діалектично обумовленими його властивостями. Стабільність кримінального законодавства надає можливість повноважним державним органам та їх службовим особам належним чином оволодіти його приписами, сформувавши постійну, виважену і, що вкрай важливо, безпомилкову практику його застосування, а зацікавленим суб'єктам – ознайомитися зі змістом відповідних нормативно-правових актів, узгодити свою поведінку з їх вимогами. Водночас суспільство і держава зацікавлені в тому, щоб кримінальне законодавство адекватно, своєчасно й ефективно реагувало на суспільні зміни, тобто було динамічним, розвивалося, перебувало у русі, повною мірою відповідало потребам суспільного життя і новим викликам з боку злочинного середовища. Динамізм законодавства за умови стабільності основоположних його приписів та інститутів, чіткість, ясність, конкретність і якість закону, відсутність у ньому «загальних місць», нічим не підкріплених декларацій і закликів – важливий показник правової культури суспільства, вагома гарантія від волюнтаризму та свавілля¹.

Разом із тим ані стабільність, ані динамізм не є абсолютними властивостями кримінального законодавства, бо вони завжди водночас притаманні йому та врівноважують одна одну. Життя свідчить, що законодавство не може бути або тільки стабільним, або тільки динамічним, бо у будь-який історичний період розвитку суспільства і держави йому завжди характерні обидві ці тенденції. Інша річ, що в одні періоди розвитку країни в її законодавстві превалує певна стабільність правового регулювання, в інші – динамічність, яка, однак, не виключає наступності досвіду попередніх часів².

¹ Див.: Суходубова І. В., Тютюгін В. І. Стабільність і динамізм законодавства про кримінальну відповідальність. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 910–911.

² Див.: Тацій В. Я., Борисов В. И., Тютюгин В. И. Стабильность и динамизм – необходимые условия эффективности и качества законодательства Украины об уголовной ответственности. *Современные проблемы уголовно-правового воздействия* : межгосударст. сб. научн. статей / редкол.: Е. А. Письменский (отв. ред.) [и др.]; МВД Украины, Луган гос. ун-т внутр. дел им. Э. А. Дидоренко, Волгогр. гос. ун-т. Луганск : РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2013. С. 72–75.

Саме в такому методологічному концепті питання стабільності та динамізму кримінального законодавства знайшли своє фундаментальне розроблення в роботах професора В. Я. Тацій. До їх дослідження він послідовно звертався і звертається в своїх публікаціях, як присвячених проблемам кримінального права, так і проблемам загальної теорії права, методології юридичної науки, міжгалузевим проблемам інших юридичних наук.

Передусім В. Я. Тацій у своїх працях акцентує на необхідності забезпечення стабільності основ правової системи країни, що забезпечується через стабільність норм Конституції України. Він розкриває роль стабільності Конституції для сталого розвитку держави і суспільства загалом і зокрема – головних конституційно-правових інститутів, особливо інституту основ конституційного ладу, суб'єктів й об'єктів конституційних правовідносин, колізій в конституційному праві, тенденцій розвитку конституційного права України на сучасному етапі¹. При цьому він особливо зазначає, що «стабільність Конституції означає насамперед утримання від поспішних і несуттєвих змін, проте не можна Конституцію перетворювати на фетиш, якого не можна торкатися. Адже Конституція – це хоч і Основний, але закон; він має діяти і забезпечувати позитивний вплив на суспільство»². З огляду на це В. Я. Тацій констатує, що й на конституційному рівні вимога стабільності має гармонійно узгоджуватися з динамічним розвитком Основного Закону України. Але такий розвиток не може бути ситуативним, свавільним, обумовленим виключно міркуваннями «політичної доцільності» на тому чи іншому історичному етапі, відірваним від потреб реального життя суспільства. Він, зокрема, пише, що «необхідність внесення змін до Конституції має бути обґрунтована й доведена фахівцями, усвідомлена суспільством, серед пересічних громадян має бути сформоване чітке уявлення про причини, справжній зміст і кінцеву мету тих змін, що пропонуються»³.

Забезпечення стабільності правової системи на найвищому – конституційному – рівні є необхідною умовою стабільності суспільного життя загалом. Як пише В. Я. Тацій, «належне функціонування Конституції вимагає наповнення цих понять, цих конституційних інститутів конкретним змістом, з тим щоб однакове їх розуміння забезпечувало стабільність у суспільному житті»⁴. Окрім того, забезпечення стабільності конститу-

¹ Див.: Тацій В. Правова наука в Україні: стан та перспективи розвитку. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2003. № 2 (33), № 3 (34). С. 5–24.

² Тацій В. Я. Конституційний лад України: проблеми удосконалення. *Вісн. прокуратури*. 2007. № 7. С. 3–11.

³ Там само.

⁴ Тацій В., Бурчак Ф. Завдання правової науки у світлі реалізації Конституції України. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 1997. № 4. С. 3–11 (співавт. Ф. Бурчак).

ційних приписів є запорукою стабільності правового регулювання і на галузевому рівні, у тому числі – й у сфері кримінально-правового регулювання¹. Одним з основних і найбільш ефективних шляхів забезпечення стабільності правового регулювання в окремих галузях В. Я. Тацій вважає прийняття кодексів, яке, на його думку, становить необхідну базу «для стабільного нормативного впорядкування в різних сферах суспільного життя. Умовою для їх ефективної дії є реформування правової системи, здійснення на базі Конституції перебудови судової системи»².

І цим шляхом, дійсно, пішов розвиток системи законодавства України, в якій були кодифіковані окремі раніше несистематизовані галузі та підгалузі, а відтак – з'явилася ціла низка нових, раніше не відомих кодексів (Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р.; Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р.; Митний кодекс України від 13.03.2012 р.; Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р.; Податковий кодекс України від 02.12.2010 р.; Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р.; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р.; Господарський кодекс України від 16.01.2003 р.; Земельний кодекс України від 25.10.2001 р.; Водний кодекс України від 06.06.1995 р.; Кодекс України про надра від 27.07.1994 р.; Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. та ін.). Кримінальне право віддавна належить до кодифікованих галузей права і питанням його кодифікації В. Я. Тацій надавав і надає особливої уваги.

Ще на початку 1990-х років, коли лише започатковувалася робота над розробленням проекту нині чинного КК України, розпорядженням Кабінету Міністрів України В. Я. Тацій був призначений керівником робочої групи з його розробки. Уже в той період він доводив, що кримінальне законодавство, як ніяка інша галузь, повинно бути особливо стабільним, продуманим, впливати із самого життя, щоб його норми належним чином працювали. «Неприпустимо, – писав В. Я. Тацій в одній зі своїх робіт ще в 1993 р., – щоб норми, які вводяться на основі рішень нелегітимних інстанцій і мають на меті якісь політичні міркування, сьогоденні інтереси, приймалися за бажанням окремих відомств. На жаль, цей процес не тільки не припинився, але й посилюється. Якщо говорити відверто, то він набрав таких масштабів, таких розмірів, що викликає справжній розпач не тільки у криміналістів-спеціалістів. Тому кодифікація кримінального законодавства – це, можливо, чи не найкращий спосіб

¹ Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України. *Право України*. 2010. № 9. С. 4–15.

² Тацій В., Бурчак Ф. Завдання правової науки у світлі реалізації Конституції України. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 1997. № 4. С. 3–11.

вирішення проблем, які стоять перед нами»¹. Багато у чому такі твердження є актуальними і сьогодні, і саме названі фактори стали одними з вагомих аргументів започаткування у 2019 р. робіт по рекодифікації кримінального законодавства України.

Звісно, що така рекодифікація має ґрунтуватися на фундаментальних досягненнях юридичної науки та кращих здобутках попередніх кодифікаційних робіт. Але разом з тим потрібно і враховувати ті фактори, які загрожують нестабільності кримінально-правового регулювання, намагатися максимально передбачити їх та нейтралізувати їхню дію. Адже «суспільство й держава заінтересовані в забезпеченні стабільності кримінального законодавства і перш за все Кримінального кодексу України, фактична незмінність якого віддзеркалює стійку, прогнозовану й ефективну кримінально-правову політику держави»². Підґрунтям же такої стабільності має стати належна якість нового кримінального законодавства, «яка забезпечується Кримінальним кодексом, що за своїм змістом та юридичною формою відповідає сучасним потребам і вимогам суспільства щодо протидії злочинності кримінально-правовими засобами»³.

Але стабільність закону, в тому числі й закону кримінального, не дорівнює його застиглоті й незмінності⁴. Як вже зазначалося, законодавство не може бути тільки стабільним або тільки динамічним, бо для нього завжди характерні обидві ці властивості. Водночас, зрозуміло, що в одні періоди розвитку держави і права переважає динамічність правових рішень, в інші – їх стабільність⁵. Тому зміни у різних сферах життя соціуму створюють підґрунтя для змін і в її законодавстві, у тому числі – й у кримінальному законі. З цього приводу В. Я. Тацій слушно зазначає, що «залишаючись стабільним у своїх принципових положеннях, законодавство про кримінальну відповідальність повинне ефективно реагувати на ті зміни, які відбуваються в політичних, соціально-економічних умовах життя суспільства і держави, адекватно відповідати на будь-які нові суспільно небезпечні виклики з боку злочинного середовища. Безумовно,

¹ Тацій В. Я. Кодифікація кримінального законодавства України: нові підходи. *Перша всеукраїнська конференція з питань кодифікації українського законодавства, 29–30 черв. 1993 р.* : стеногр. звіт. Київ, 1993. С. 20–23.

² Тацій В. Я. Боротьба зі злочинністю на межі ХХІ століття – проблема сьогодення. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. Харків, 2008. Вип. 99. С. 3–18.

³ Тацій В. Я. Українська держава і правова система на початку ХХІ століття: виклики правовій науці. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. Харків : Право, 2008. Розд. 1, підрозд. 1.1. С. 11–39.

⁴ Цвик М. В. Советский закон : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1952. С. 12.

⁵ Симорот З. Стабільність радянського законодавства. *Рад. право*. 1982. № 2. С. 13.

воно має удосконалюватися, оновлюватися, постійно розвиватися, бути динамічним»¹.

Окрему увагу В. Я. Тацій приділяє дослідженню підстав динамізму законодавчого регулювання у сфері кримінального права. Він особливо підкреслює, що «тільки вивірене реальною практикою застосування нормативних положень, виважене, обґрунтоване й розумне сполучення стабільності й динамічності норм закону про кримінальну відповідальність здатне забезпечити високу ефективність його приписів»². Саме тому наукове осмислення підстав реформування кримінального законодавства загалом чи в окремих його складових стало предметом спеціального дослідження В. Я. Тація. Систематизувавши й узагальнивши значний обсяг наукових праць, законопроектів, матеріалів узагальнення судової практики, він дійшов висновку «Динаміка кримінального права зумовлена багатьма чинниками, в тому числі: а) змінами соціально-економічних і політичних умов розвитку країни; б) появою нових видів суспільно небезпечної поведінки, що вимагає їх дослідження, розробки і включення до Кримінального кодексу приписів про злочинність і караність того чи іншого виду злочинних діянь; в) об'єктивними потребами суспільства в декриміналізації певних діянь, тобто відмови від подальшого визнання того чи іншого виду протиправної людської поведінки злочином; г) необхідністю уточнення окремих положень, а також усунення деяких прогалин і суперечностей чинного КК, виявлених практикою застосування кримінально-правових норм; д) важливістю врахування останніх досягнень науки кримінального права тощо»³.

Разом з тим, у своїх працях В. Я. Тацій постійно застерігає, що «гострою залишається проблема надмірного динамізму кримінального законодавства. Хаотичність і безсистемність внесення змін і доповнень позначається на ефективності правозастосовної практики, яка стає нездатною адекватно реагувати на ці мінливі процеси»⁴. «До того ж в останніх законодавчих актах про внесення змін до чинного КК простежується прагнення розв'язати засобами кримінального права «болючі» проблеми сучасного українського суспільства. Як це не прикро, але Вер-

¹ Тацій В. Я. Десять років Кримінальному кодексу України: здобутки і проблеми застосування. *Право України*. 2011. № 9. С. 5–19.

² Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України. С. 4–15.

³ Тацій В. Я. Боротьба зі злочинністю на межі ХХІ століття — проблема сьогодення. *Проблеми законності*. Харків, 2008. Вип. 99. С. 3–18.

⁴ Тацій В. Я. Передне слово (Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність). *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність* : матеріали міжнар. наук.практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. Харків, 2012. С. 3–5.

ховна Рада України, очевидно, перебуває під впливом буденної суспільної правосвідомості, не оцінюючи її критично. Викладене дає підстави для висновку, що правотворчій діяльності останніх років властивий безсистемний багато в чому, а іноді навіть хаотичний характер, а законопроекти, що виносяться на розгляд парламенту, не завжди проходять належну наукову експертизу»¹.

І це, дійсно, так. Практика сучасного українського кримінального законотворення свідчить, що за більш ніж вісімнадцять років чинності КК України 2001 р. (станом на 01.12.2019 р.) зміни та доповнення до нього вносилися майже 800 разів (а якщо враховувати Закон від 22.11.2018 р. № 2617-VIII, дата вступу якого в силу відстрочена, то кількість таких змін та доповнень зростає ще 254 одиниці). За цей період КК був доповнений 97 статтями; повністю або частково змінено чи викладено в новій редакції 264 його статей, що становить 59% від загальної кількості статей, що входили у КК на час набрання ним чинності; виключено з Кодексу 37 статей. Причому, слід звернути увагу, що 15 з виключених статей – це ті, якими КК був доповнений вже після набрання ним чинності. Деякі приписи змінювалися неодноразово. Наприклад, зміни до статей 45, 69, 164, 176, 209, 296, 297, 305, 365, 370, 382 КК вносилися *п'ять разів*; до статей 96¹, 212, 229, 342, 344, 366, 385, 401 КК – *шість*, до ст. 364¹ КК – *сім*; до статей 364 і 369 КК – *дев'ять*, а до ст. 368 КК – аж *одинадцять разів*.

Достатньо уявити собі, яких трудомістких та, відверто кажучи, «титанічних» зусиль потребує прагнення практичних працівників лише тільки устежити за всією цією «чехардою» змін та доповнень, не кажучи вже про правильне їх опанування, тлумачення та застосування. Саме тому слухними є твердження В. Я. Тація про те, що «часті зміни закону, порушуючи хід повсякденної практичної діяльності, призводять до послаблення авторитету не тільки конкретного закону, а й закону взагалі». Більше того, частота, суперечливість і необґрунтованість валоподібних змін до кримінального законодавства негативно позначаються і на авторитеті органів влади, що таке законодавство застосовують, а через це – і держави загалом. «Як за таких умов можна планувати перспективні, довгострокові заходи, спрямовані на ефективну протидію злочинності і формувати на цій основі стійку і, головне, безпомилкову слідчо-судову практику?»². І навпаки, «тільки на підставі відносної стабільності законодавства може будуватися й досить стійка, цілеспрямована і прогнозована політика держави у сфері боротьби зі злочинністю. Стабільність закону,

¹ Тацій В. Я. Десять років Кримінальному кодексу України: здобутки і проблеми застосування. С. 5–19.

² Там само.

з одного боку, створює умови для працівників правоохоронних органів та судової системи належним чином опанувати основні його положення і на цій підставі сформувавши відповідну практику застосування законодавчих приписів, а з іншого, – надає можливість кожному громадянину ознайомитися зі змістом законодавства, а отже, бути обізнаним щодо того, якими заходами кримінально-правового впливу забезпечується його безпека, захист прав, свобод та законних інтересів»¹. «Стабільні закони й налагоджене правосуддя – точка опори, на якій базується довіра громадян до державної влади»².

З огляду на викладене, самостійним напрямом наукових досліджень В. Я. Тацій ставала проблематика захисту законодавства загалом і кримінального, в тому числі, від такого роду змін у ньому. Він, зокрема, пише, що «Вимога сталості законодавства України означає насамперед неприпустимість змін до законів через суто суб'єктивні чинники. Такі зміни повинні бути науково обґрунтованими і пов'язаними зі зміною тенденцій розвитку суспільних відносин. У такому випадку вони не спричинять ні падіння авторитету закону, ні зменшення почуття правової безпеки»³. Такі засоби захисту законодавства він вбачає, принаймні, у трьох складових.

Передусім, і це, вочевидь, є головним, захист стабільності законодавства він необґрунтованого його динамізму має здійснюватися на рівні доктринального опрацювання законопроектів, а тому у реалізації завдання забезпечення стабільності повинна взяти активну участь правова наука⁴. Власне кажучи, необхідність розробки нового законодавства, визначення перспективних напрямків його реформування передбачають не тільки підвищення його наукового рівня, вивчення досвіду правового регулювання інших держав, а й забезпечення системності і координації при прийнятті законодавчих та інших нормативних актів, що покликано

¹ Тацій В. Я. Десять років Кримінальному кодексу України: здобутки і проблеми застосування. С. 5–19.

² Тацій В. Я. Юридична наука та її значення у формуванні правової системи України. *Конституція України – основа модернізації держави та суспільства* : матеріали наук. конф., 21–22 черв. 2001 р., Харків, 2001. С. 12–22.

³ Тацій В. Я. Проблеми наукового забезпечення законотворчості в умовах становлення національної правової системи України. *Спільна сесія Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, Академії правових наук України та Інституту законодавства Верховної Ради України з питань розвитку правової системи та наукового забезпечення законотворчого процесу*. Київ, 2005. С. 23–40.

⁴ Див.: Тацій В. Я. Кодифікація кримінального законодавства України: нові підходи. *Перша всеукраїнська конференція з питань кодифікації українського законодавства, 29–30 черв. 1993 р.* : стеногр. звіт. Київ, 1993. С. 20–23; Тацій В., Бурчак Ф. Завдання правової науки у світлі реалізації Конституції України. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 1997. № 4. С. 3–11; Тацій В. Я. Минуле і сучасне журналу «Право України» – втілення фахового досвіду багатьох поколінь вітчизняних юристів. *Право України*. 2012. № 5. С. 48–49.

забезпечити внутрішню несуперечливість законодавства і таку його найважливішу якісну характеристику, як стабільність¹.

Разом з тим, за умов відсутності стабільності у функціонуванні державних інститутів, законодавства, передбачуваної стратегії розвитку всієї держави, достатньо складно вимагати від науковців виробити сталі концептуальні підходи до перспектив розвитку законодавства². «З другого боку, важко уявити нормальний, а відтак, і стабільний розвиток державності, якщо вона не спиратиметься на відповідні наукові засади. Проте важливо, щоб визначення формування цих наукових засад було наслідком новаторського пошуку правової науки, здатної запропонувати обґрунтовані, а головне, прогнозовані шляхи державного і правового будівництва. Це, у свою чергу, вимагає необхідного рівня незалежності науки, певного рівня альтернативності й ідеологічної різноманітності, як це, до речі, й передбачено Конституцією України»³.

Саме тому законодавча реалізація кримінально-правової політики має здійснюватися виключно на базі попередніх фундаментальних наукових розробок, бути науково обґрунтованою, теоретично змодельованою, спрогнозованою, вивіреною і апробованою⁴. Саме наука має виробляти та обґрунтовувати стратегію і тактику розвитку кримінального законодавства, і тільки вироблені нею ідеї і сформульовані на цій підставі пропозиції можуть ставати тим продуктом, який може отримати політичну підтримку і проведення до закону.

Однак і українська кримінально-правова наука не стоїть на місці. Навіть за суто формальними показниками: кількістю захищених дисертацій, опублікованих монографій, наукових статей, підручників, коментарів до законодавства та практики його застосування, проведених наукових конференцій тощо, останніми роками спостерігається доволі стрімке зростання наукових досліджень в галузі кримінального права. Звісно, за такими суто формальними (кількісними) показниками далеко не завжди можна вести мову про високу якість наукової діяльності, бо ця надзвичайно важлива проблема лежить дещо в іншій площині. Так чи інакше, але аналіз величезного масиву наукової продукції свідчить про те, що в ній піднімаються й осмислюються найрізноманітніші проблеми кримі-

¹ Тацій В. Правова наука в Україні: стан та перспективи розвитку. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2003. № 2 (33) – № 3 (34). С. 5–24.

² Тацій В. Я., Тодика Ю. М. Конституційне право. Критерії, ступінь обґрунтованості. *Віче*. 1995. № 4. С. 3–16.

³ Тацій В. Я. Правова наука та її завдання щодо забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні. *Наука і наукознавство*. 1999. № 1. С. 22–28.

⁴ Див.: *Правова доктрина України : у 5 т. Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків : Право, 2013. С. 56–71.*

нально-правового регулювання й пропонуються доволі контраверсійні шляхи їх розв'язання.

Зрозуміло, що в такому розмаїтті наукових пошуків, висновків, рекомендацій та пропозицій самому законодавцеві достатньо складно буде не те що обрати якусь одну ідею чи напрям, які б доцільно було підтримати, а й навіть усі їх осягнути, проаналізувати та систематизувати. Саме тому роль своєрідного «місточка» між науковими дослідженнями й практикою законотворення мають виконувати спеціальні консультативні та дорадчі органи. Одні з них, такі, наприклад, як Інститут законодавства Верховної Ради України, працюють на постійній основі і виконують роль своєрідного «фільтра», який покликаний зупинити потрапляння до парламенту неякісних і суто популістських законопроектів¹. Інші – такі як науково-консультативні ради при Комітетах Верховної Ради України чи спеціально створювані робочі групи щодо опрацювання окремих найбільш значущих законопроектів – працюють переважно на громадських засадах і їхні можливості щодо ретрансляції наукових здобутків до стін Парламенту є значно більш скромними.

Так чи інакше, але саме через такі структури і саме в такому напрямку – від науки до законотворця – і мають бути налагоджені канали зв'язку та передачі інформації. Абсолютно неприпустимим є реверсивне скерування такої інформації – від законотворця до науки – коли ті чи інші політичні сили чи зацікавлені групи ставлять перед науковою спільнотою завдання обґрунтувати чи пояснити, розтлумачити, а іноді і виправдати вже прийняті ними рішення. Такий підхід абсолютно нівелює роль і значення правової науки, низводить її до прислужницького рівня, на якому вона має вчасно «уловлювати» нові політичні віяння і слідувати мінливим політичним курсам. Чи не головне наше нинішнє завдання полягає у тому, щоб чітко визначити і непохитно втримати роль і значення правознавчої науки у відносинах з владою і відлагодити згадані вище канали ретрансляції наукового знання через політичні інституції до законодавчих положень.

Окрім того, елементом такого захисту, як вважає В. Я. Тацій, може бути і блокове внесення змін до кримінального закону, тобто зміна у ньому не окремого припису чи довільного набору приписів, а системне реформування цілого інституту кримінального права. Так, ще на етапі розробки проєкту нині чинного КК України 2001 р. він обґрунтовував доцільність того, «щоб окремі блоки майбутнього Кримінального кодексу в порядку своєрідного соціального експерименту першочергово розгля-

¹ Див., напр.: Швець В. Д., Грицак В. М., Василькевич Я. І., Гацелюк В. О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / Вступне слово проф. Мельника М. І. Київ : Атіка, 2008. 244 с.

далися й ухвалювалися Верховною Радою». Беручи за приклад блок приписів про відповідальність за господарські злочини, він аргументував доцільність «узгодити цей блок з іншими робочими групами (з розробки Цивільного та Господарського кодексів) і передати для ухвалення Верховній Раді, з тим щоб він деякий час працював і був критично осмислений правниками-практиками»¹. Така практика тоді мала місце (наприклад, при реформуванні у 1990-х роках блоків приписів КК України 1960 р. про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки, військові злочини тощо), але згодом законодавець перестав її використовувати. Між тим вона показувала достатньо високу ефективність, оскільки приписи цих блоків перед включенням до нового Кодексу проходили перевірку життям і були вже достатньо опрацьованими.

Нарешті, вагомим запобіжником від безпідставних змін кримінального законодавства професор В. Я. Тацій вважає існування особливої, закріпленої в Конституції України та в Законі про Регламент Верховної Ради України процедури прийняття закону, його опублікування та набрання ним чинності². Проте практика свідчить, що досить часто така процедура не стримує законодавця від свавільних змін у кримінальному законі. З огляду на це одним із перспективних напрямів і наукового дослідження, і розвитку кримінального законодавства може стати встановлення додаткових, більш жорстких порівняно з визначеними Конституцією і Регламентом вимог щодо внесення змін до КК України. Тим паче, що позитивний досвід функціонування таких додаткових вимог уже напрацьований у бюджетному та податковому законодавстві.

Підводячи підсумок, слід ще раз підкреслити, що забезпечення реального втілення в Україні принципу правової визначеності як неодмінної складової принципу верховенства права можливе лише за умов досягнення оптимального балансу між тенденціями стабільності та динамізму у законодавстві загалом і кримінальному зокрема. Тільки реальний захист такого законодавства від архаїчності та заскорузлості, з одного боку, та неконтрольованим і безсистемним реформуванням, – з іншого, і здатен забезпечити досягнення такого балансу. Вагома роль у цьому належить юридичній науці, суттєвий внесок до розвитку якої здійснив і професор В. Я. Тацій.

¹ Тацій В. Я. Кодифікація кримінального законодавства України: нові підходи.

² Див.: Тацій В. Я. Шлях «спроб та помилок» надто дорого обходиться суспільству. Наукове забезпечення законотворчості в умовах формування національної правової системи. *Віче*. 2005. № 9. С. 56–58; Тацій В. Я. Проблеми наукового забезпечення законотворчості в умовах становлення національної правової системи України. С. 23–40.